

Antra Kļavinska

LATGALIEŠU ANEKDOTES: LINGVISTISKO KONTAKTU IZPAUSMES

Rakstā, par avotu izmantojot latgaliešu anekdošu tekstus, mēģināts izsekot, kā 20. gs. strauji mainīgajā ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā vidē mainās Latgales latviešu (latgaliešu) lingvistiskokontaktu saturs un mehānismi, t. i., ar kādu valodu lietotājiem kontakti ir aktuāli dažādos 20. gs. periodos; kāstarpkultūru komunikācija ietekmē lingvistiskos procesus; kādi ir valodu kontaktu rezultāti, to sekas mūsdienās. Pētījums balstīts runas aktu teorijā, īpaši akcentējot sociālo un vēsturisko faktoru ietekmi uz runas darbību.

LATGALIAN JOKES: EXPRESSIONS OF LINGUISTIC CONTACTS

The research interest of the author of the article in the ethnosis living in Latgale, intercultural communication is related to the compilation of the entries for „Latgalian Linguo-Territorial Dictionary” with ESF project „Linguo-Cultural and Socio-Economic Aspects of Territorial Identity in the Development of the Region of Latgale” (Nr. 2009/0227/IDP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071). The tasks of this research: 1) to prepare a review about the frequency of linguistic contacts and themes for conversations in jokes; 2) to determine the linguistic attitude of the addressee and the sender; 3) to trace linguistic processes in the event of intercultural communication.

The theoretical background of the research is based on the speech act in theory (J. Searle), highlighting the impact of social and historical factors on the speech act (D. Hymes). In order to describe the results of linguistic contacts linguistic, social and historical factors shall be taken into consideration. Jokes (131 unit in total) have been selected according to the following components of the speech act: form of message – dialogue; sender and addressee – Latvians and non-ethnic Latvians (Russians, Poles, Jews, Gypsies, etc.) of Latgale and representatives of other regions; communication channel – oral and written communication; code – patois, dialect, language; theme – daily life, culture, religion, politics etc.; situation – Latgale of 20th century (episodically – Latvia, Russia, Germany, USA, Lithuania).

The analysis of the expressions of language contacts in the texts of jokes lets conclude how intensive the mutual contacts of various languages and their users were in Latgale in the 20th century: if in the first half of the century the linguistic contacts were extremely diverse (interaction of Latgalian Latvians, Russians, Jews, Gypsies, Polish), then in the second half of the century mostly the linguistic contacts of Latvian (Latgalian) and Russian speaking population were domineering under the impact of the russification policy.

The result of linguistic contacts are: 1) a tolerant attitude towards other languages and their users is typical for a Latgalian (character of jokes), but he/she has a negative position to an strange language (Latvian, Russian) as an expression of enforced power; 2) in the communication process one can observe intentional of code-switching and unintentional of code-mixing (basis of the comic:

interlinguistic homonyms, homoforms); 3) linguistic interference: phonetic, lexical and grammatical borrowings (from Latvian, Russian, English); 4) foreign language skills (in the beginning of 20th century the modest foreigner language skills led to more frequent misunderstandings).

The achievement of the aim put forward, result is a significant component of the speech act. The analyzed material of jokes proves that in many communicative situations this aim is not reached due to the weak communicative competence of the addressee and addresser (lack of awareness, understanding and recognition of the linguistic and cultural features of the representative of another ethos). Therefore, a conversation takes place, but an intercultural dialogue is not formed. Under current complex economic, political and linguistic situation in Latvia these are significant reasons for splitting of the society.

Ievads

Ja valodu uztver kā sabiedrības komunikācijas līdzekli, var pārliecināties, ka kontaktvalodu klātbūtnē ir nozīmīga ietekme gan uz valodu kā lingvistisku sistēmu, gan uz valodas lietojumu kādā noteiktā sociolingvistiskā jomā. Latgales teritorijā vēsturiski izveidojusies etniski heterogēna sabiedrība, kurai raksturīgs dažādu valodu lietojums, atšķirīga konfesionālā piederība un kultūru dažādība. Tāpēc šajā vidē neizbēgami ir dažādu valodu kontakti¹⁹, kuri raduši savas izpausmes arī latgaliešu folklorā. Latgalē nozīmīgās sociolingvistiskās jomās (vietējā pārvaldē, izglītībā, reliģijā) dažādos laikos ir dominējušas dažādas valodas (poļu, krievu, latviešu), kas spēcīgi ietekmējušas latgaliešu valodas attīstību gan leksiskā, gan gramatiskā līmenī. Šajā pētījumā gan precīzāk būtu lietojams jēdziens *lingvistiskie kontakti*, jo Latgales lingvistiskajā vidē realizējas saziņa ne tikai dažādu valodu, bet arī dialektu un izlokšņu līmenī. Arī „gadījumos, kad kontakti notiek starp divu atšķirīgu valodu runātājiem, gan viena, gan otra valoda var reprezentēties dialekta (šo terminu attiecinot arī uz t. s. literāro valodu jeb standartvalodu), sociolekta (noteiktas sociālas grupas runas) vai idiolekta (individuāla runas) formā” (Druvieta 1998: 7). Piem., poļu valodnieks Mirosłavs Jankovjaks, pētot Baltkrievijas–Latvijas pierobežas etnolingvistisko situāciju, atzīst, ka Latgalē funkcionē dažādi baltkrievu valodas dialekti, savdabīga ziemeļaustrumu pierobežas poļu valoda (Jankovjaks 2009: 256).

Raksta autore pētnieciskā interese par Latgalē dzīvojošajiem etnosiem, starpkultūru komunikāciju saistīta ar „Latgales lingvoteritoriālās vārdnīcas” šķirķļu sagatavošanu ESF projektā „Teritoriālās identitātes lingvokulturoloģiskie un sociālekonomiskie aspekti Latgales reģiona attīstībā” (Nr. 2009/0227/1DP/1.1.1.2.0/09/APIA/VIAA/071). Šajā rakstā par izpētes objektu izvēlētas latgaliešu anekdotes, kas atklāj latgalieša lingvistiskos kontaktus 20. gs. Latgalē un ārpus tās (citos Latvijas novados, kaimiņvalstīs, emigrācijā), komiskā un hiperbolizētā veidā parādot lingvistisko attieksmi pret savu valodu, citām valodām un to lietotājiem. Par avotu izmantota 131 anekdote no diviem publicētiem anekdošu krājumiem (20. gs. otrā puse) un divu teicēju intervijām (21. gs. sākums; sk. avotu sarakstu).

No vienas puses – anekdotēm piemīt operatīvitate, t. i., spēja ātri reaģēt uz dažādiem sabiedriskiem, arī lingvistiskiem procesiem. Latgaliešu folkloras pētniece Angelika Juško-Štekele konstatē, ka „anekdotes popularitāte bieži sakrīt ar tās stāstītāju vēsturisko atmiņu. (...) komiskais vienmēr parādās nacionāli neatkārtojamā formā un tā nacionālā savdabība ir vēsturiski mainīga” (Juško-Štekele 2007: 97). Bet no otras puses – anekdošu materiāls nepretendē uz pilnīgi objektīvu lingvistisko kontaktu atklāsmi, jo kultūrkontakti atainoti no vienas (latgalieša) pozīcijas, kā arī tas ir tautas mutvārdu daiļrades žanrs, nevis autentisks runas aktu fiksējums. Tomēr, ja ir vēlme parādīt valodu kontaktus diahroniskā aspektā, šis ir viens no pateicīgākajiem avotiem.

19

Plašāk par interlingvistisko homonīmiju sk. Kļavinska 2004: 140–147.

Pētījuma mērķis – anekdošu tekstos izsekot, kā 20. gs. strauji mainīgajā ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā vidē mainās latgaliešu lingvistisko kontaktu saturs un mehānismi, t. i., ar kādu valodu lietotājiem kontakti ir aktuāli dažādos 20. gs. periodos; kādi lingvistiskie procesi norisinās starpkultūru komunikācijas aktā; kādi ir valodu kontaktu rezultāti. Pētījums veikts ar diskursa analīzes metodi, teorētiskais pamatojums balstīts runas aktu teorijā (Dž. Serls (*Searle*)), īpaši akcentējot sociālo un vēsturisko faktoru ietekmi uz runas darbību (D. G. Haimzs (*Hymes*)).

1. Runas akta komponenti

Lai raksturotu lingvistisko kontaktu rezultātus, jāņem vērā gan lingvistiskie, gan vēsturiskie un sociālie faktori. Anekdotēs (kopā 131 vienība) atlasītas, ņemot vērā šādus runas akta komponentus: ziņojuma forma, adresants un adresāts, sakaru kanāls, kods, tēma, situācija (Якобсон 1975). Par ziņojuma formu šajā pētījumā izvēlēts dialogs, lai parādītu tiešo komunikāciju starp adresātu un adresantu un precīzāk noteiktu to lingvistisko attieksmi. Katrā no ekscerpētajām vienībām adresāta/adresanta lomā darbojas latgalietis, viņa sarunu biedri – citu novadu latvieši un cittautieši (krievi, poļi, ebreji, čigāni, vācieši, lietuvieši). Anekdotēs atainotā runas darbība lielākoties notiek Latgalē, epizodiski citos Latvijas etnogrāfiskajos novados, arī Krievijā, Vācijā, ASV, Lietuvā. Kā sakaru kanāls galvenokārt funkcionē mutvārdu saziņa (vienā anekdotē atveidota rakstiska saziņa – vēstules); saziņas kods – izloksne, dialekts, valoda. Sarunu tematika saistīta galvenokārt ar sadzīvi, kultūru, reliģiju. Turpmāk tiks izvērtēti raksturoti anekdotēs atspoguļoto lingvistisko kontaktu biežums hronoloģiskā aspektā, sarunu tematika un lingvistiskie procesi.

2. 20. gs. lingvistisko kontaktu hronoloģija, sarunu partneri un tematika

Lielākoties konkrēts laika periods anekdotēs nav minēts (82 vienības), tikai konteksts ļauj secināt, ka konkrētā anekdote saistāma ar šo gadsimtu, lielākoties ar 20. gs. pirmo pusi (izmantotas arī anekdotēs, kurās darbības laiks varētu būt 19. gs. beigās–20. gs. sākums), to ļauj secināt: 1) pieminētās reālijas; 2) sarunu tematika; 3) sarunu partneri: pēc etniskās piederības visbiežāk čigāni un ebreji, krievi, ar kuriem lingvistiskie kontakti ir intensīvāki demogrāfiskā parametra dēļ, arī kā folkloras tēli tie ir populārāki spilgto kultūratšķirību dēļ. Pēc sociālās lomas latgalietis ir zemnieks, saimnieks, mācītājs, skolotājs, administrators, tiesnesis; čigāns – zaglis, zirgu mijējs; ebrejs – tirgotājs, krodznieks, šuvējs, galdnieks u. tml. Piem.: *Latgolas šņūrēs cylvāki pļōvuši rudzus natōli nu ceļa. Garum gōjis žēids ar sakartu ezi rūkōs. Vīna nu pļōvējom sacējuse: „Žeid, tu esi nūkēris ezi!” Žēids atbildējs: „Ne uz eze es ju nūkere, bet uz poše cele vyde.”* (LF 1968: 70) Šajā piemērā pieminētā Latgales reālija – ūoru zeme; sarunu partneris – apkārtstaigājošs ebrejs, viņa runas maniere ļauj secināt, ka darbība risinās 19. gs. beigās–20. gs. sākumā.

Dažās anekdotēs minēts konkrēts gadskaitlis, parasti nozīmīgs vēstures pagrieziena punkts (1905. goda pavasarī, 1940. goda rudinī), biežāk īsāks vai garāks laikposms, kas apzīmē kādus nozīmīgus notikumus, karus, valsts iekārtas periodus (*cara laikā, Pirmō pasaulā kara laikā, Latvijas breivvalsts laikā, eisi pyrms Daugovpiļs dzīšmu svātkim, vōcu laikā, krīvu laikā, sovjetu laikā* u. tml.). Tāpēc raksta autore atsevišķi izdalījusi šādus 20. gs. periodus: Latvija Krievijas impērijas sastāvā (1900–1918); Latvijas Republika (1918–1940); Otrā pasaules kara laiks (1940–1945); Latvija PSRS sastāvā (1945–1990; sk. 1. tabulu). Spriežot pēc atlasīto anekdošu skaita un satura, spilgtāk un

daudzveidīgāk kultūrkontakti atklājas 20. gs. pirmajā pusē, kad latgaliešu zemnieks dominē Latgales lauku kultūrvīdē, vēl nav apguvis krievu valodu un citas svešvalodas, arī cittaunieši komunikācijā ar latviešiem saglabājuši savdabīgas runas īpatnības. Gadsimta otrās puses iezīme – lingvistiskie kontakti norisinās galvenokārt latgaliešu, latviešu, krievu valodā.

Tematikas ziņā anekdošu saturā dominē sadzīviskas sarunas (79 vienības), galvenokārt ar ebrejiem, čigāniem, krieviem un pārnovalniekiem; visbiežāk komunikācija notiek sabiedriskās vietās (tirgū, veikalā, uz ielas); svešinieki lūdz naktsmājas vai citu palīdzību, saimnieka sētā lauku darbos palīdz arī cittaunieši, vēlāk – kopīgs darbs kolhozā u. tml. Lietišķas sarunas (33 vienības), pārsvarā ar čigāniem, ebrejiem, krieviem, pārnovalniekiem, notiek administratīvās iestādēs: skolā, tiesā, kara komisariātā u. c. Dažādās situācijās latgalietis tēlots gan kā varas pārstāvis, gan arī kā padotais, sociālais statuss un politiskā iekārta bieži vien ietekmē gan sarunu valodas izvēli, gan lingvistisko attieksmi. Mazāk tēlota komunikācija par reliģijas, kultūras jautājumiem (19 vienību), pārsvarā ar ebrejiem un čigāniem, krieviem, kuru kultūratšķirības un citādā reliģiskā piederība arī ir sarunu iemesls. Pārskatu par sarunu tematiku sk. 2. tabulā.

3. Lingvistiskie kontakti opozīcijas *savs–svešs* kontekstā

Opozīcijas *savs–svešs* kontekstā var skatīt ne tikai latgalieša komunikāciju ar cittauniešiem, bet arī savstarpējo komunikāciju, jo *svešo* reprezentē ne tikai piederība citai tautībai, lingvistiskajai kopienai, konfesijai, sociālajam slānim, bet arī citam etnogrāfiskajam reģionam, pat ciemam (ģeogrāfiski). Arī dažādu izlokšņu, dialektu u. c. vienas valodas paveidu pārstāvju komunikācijā rodas pārpratumi lingvistisko atšķirību dēļ. Piem., vietniekvārda *kā* fonētiskie varianti Baltinavas izloksnē ir *kuo*, Kārsavas izloksnē – *kei*. Anekdotiska situācija Baltinavas veikalā (20. gs. otrā pusē):

A (kārsavietis, klients, runā savā izloksnē): *Man, lyudzu, šņabi!*

B (baltinaviete, pārdevēja, runā savā izloksnē): *Kuorsovīšim napuordūdām!*

A: *A kei tu zini, ka es kuorsovīts?* (Slišāns, 2010)

Pārpratumu iemesls var būt arī atšķirīgā dzīves vide un kultūra, citvalodu ietekme:

A (Odums no Amerikas raksta vēstuli): *Nūpērku hauzu, maņ ir kars, un es esmu lels boss.*

B (Ontons no Latgales raksta atbildi): *(..) tu nasakrāmej ar tōm auzom, bet sēj pa vacam lynus un boss nastaigōsi ari kara laikā!* (DzA: 100)

Piemērā komisma pamatu veido interlingvistiskie homofoni, homonīmi, kas latgalieša runā ieviesušies angļu valodas leksikas kalkēšanas rezultātā: *hauza* ‘māja’ – *auzas* ‘auzas’; *kars* ‘mašīna’ – *kars* ‘karš’, *boss* ‘uzņēmējs’ – *boss* ‘bass’²⁰.

Viens no kritērijiem, kas rāda runātāja lingvistisko attieksmi, ir valodas koda izvēle. Šajā ziņā spilgts piemērs ir Latgales latvieša un pārnovalnieka saziņa: visās ekscerpētajās anekdotēs katrs konsekventi lieto savu valodas variantu, kas, protams, ir līdzīgi, tikai atsevišķos gadījumos rada pārpratumus, toties izteikti apliecina komunikantu negatīvo attieksmi vienam pret otru:

A (latgalietis, laukstrādnieks Vidzemē, runā latgaliski): *Saiminik! A voi tu tur sissi, kur verīs?*

B (vidzemnieks, šķielējošs saimnieks, runā latviski): *Nu protams! Ko tu jautā tādas muļķības, stulbais čangali?*

A: *Tod es tam vēršam golvu naturēšu!* (DzA: 90)

20 Plašāk par interlingvistisko homonīmiju sk. Kļavinska 2004: 140–147.

Iepriekš minētajā piemērā tēlota latgalietim sveša vide un nevienlīdzīgs sociālais statuss Latvijas Republikas (1918–1940) laikā; mainoties videi un sociālajām pozīcijām, lingvistiskā attieksme tomēr paliek tāda pati, iespējams, stereotipisko priekšstatu stabilitātes dēļ:

A (rīdzinieks, pircējs Varakļānu veikalā 20. gs. otrajā pusē, runā latviski): *Man, lūdzu, vīnu!*

B (latgaliete, pārdevēja, runā latgaliski): *Vīnu voi divus?*

A: *Vīnu, es teicu, vīnu!*

B: *Nu, veinu to veinu, a cik butelis jimsi?* (Kļavinskis, 2004)

Ekscerpētajā materiālā visvairāk attēlota latgalieša komunikācija ar čīgānu (45 vienības), galvenokārt 20. gs. pirmajā pusē. Čīgāna tēla popularitāte skaidrojama ne tik daudz ar demogrāfisko situāciju, cik ar spilgtajām dzīvesveida, kultūras atšķirībām. Tā arī ir vienīgā etniskā minoritāte, kas 20. gs. pirmo pusi atainojošās anekdotēs runā latgaliski, bez jebkādām specifiskām iezīmēm, taču dialogos izteikti atklājas kultūratšķirības:

A (latgalietis, mācītājs, runā latgaliski): *Vajag kūmu.*

B (čīgāns, grib kristīt bērnu, runā latgaliski): *Kas tī taidi ir kūmi?*

A: *Tī ir divi cylvāki, kas bārnu tur pi kristeišonas.*

B: *Goreiģs tāvs, as un tu, sorkons kai bullis, voi tod mes tō mozō rupuča nasaturēsīm!* (LF 1968: 81)

Līdzīgi iemesli (ievērojamas kultūratšķirības) ir arī ebreja tēla popularitātei un lingvistisko kontaktu biežumam (37 vienības), taču atšķirībā no čīgāna ebreja (galvenokārt tirgotāja) runā ir vērojama gan citvalodu (krievu, vācu) interference, gan dažādu valodu kodu izvēle. Krievu valodā (konkrētā periodā (*krīvu cara laikā*) – oficiālā valoda) runā, kad pārstāv sociālajā hierarhijā augstāku pozīciju:

A (ebrejs, pircējs tirgū, runā krieviski): *Siorok, siorok* (krievu *copok* ‘četrdesmit’)?

B (latgaliete, pārdod olas, runā latgaliski): *Sorokovoj cik gribi, bez četrudesmit napōrdūšu!* (DzA: 13–14)

Latgaliešu valoda tiek lietota, kad ir nepieciešamība kaut ko pārdot, vajadzīga palīdzība:

A (ebrejs, runā latgaliski, leksiski un gramatiski vācu valodas, jidiša elementi): *Oi, gevalt, balabos* (‘palīgā, saimniek’)! *Slapkove mežā dive zide nūkōve!*

B (latgalietis, runā latgaliski): *Nu, kur ta ir tī žeiidi?*

A: *Ui, vei, balabos! Vīns es, a ūtris dreiz atskrīs!* (LF 1968: 22)

20. gs. otrās puses anekdošu tekstos čīgāna un ebreja tēls ir konstatēts reti, tas skaidrojams galvenokārt ar Otrā pasaules kara laika notikumiem un to sekām.

Savukārt kultūrkontakti ar krieviem 20. gs. bijuši visnoturīgākie, krievu valodas pozīcijas šajā periodā ir vairākkārt mainījušas: gadsimta sākumā un otrajā pusē tā ir viena no oficiālajām valodām, elitāra valoda, Latvijas Republikas (1918–1940) posmā – viena no izplatītākajām mazākumtautību valodām, tāpēc arī anekdošu materiāls rāda dažādu savstarpējo lingvistisko kontaktu pieredzi (31 vienība).

Anekdotēs teksts rāda, ka uzspiestas krievu valodas rezultāts 20. gs. sākumā var būt pat līdzīgs pidžinizācijai²¹:

A (krievs, skolotājs, runā krieviski) jautā, kāpēc skolēns nokavējis stundas.

21 Pidžinvaloda – vienkāršota, funkcionāli ierobežota valoda, kāda parasti izveidojas dažādu (divu vai vairāku) valodu lietotāju saskarsmē un kam raksturīgs vienas valodas primitivizēts variants ar citas valodas leksikas un gramatikas elementu piejaukumu (VPSV 2007: 296).

B (latgalietis, skolēns, runā krievu un latgaliešu pidžinā): *Daroga dubļevataja, koņ maladoi, roti salauzavalis, kak neļzja pabraukavat, tak neļzja* ('Ceļš dubļains, zirgs jauns, rati salūza, nevarēja pabraukt'; Kļavinskis 2004).

Situācijās, kad latgalietis un krievs ir sociāli līdzvērtīgi sarunu partneri, fiksēti arī gadījumi, kad latgalietis neprot krievu valodu, bet ļoti vēlas runāt krieviski:

A (latgalietis, tirgū pārdod vērsi, runā latgaliski, lietojot krievu valodai raksturīgus uzsvarus): *Krivf, perci versf.* ('Kriev, pērc vērsi!')

B (krievs, pircējs, turpina spēli, runā latgaliski): *Cik tu prosf?* ('Cik tu prasi?')

A: *Četrudesmitf rublf.* ('Četrdesmit rubļu'; LF 1868: 34)

Sadzīviskās situācijās rodas arī pārpratumi sliktu krievu valodas zināšanu dēļ (krievu *отдохнѐу* 'atpūfsies', *здохнѐу* 'nosprāgsi'):

A (latgaliene, saimniece, runā krieviski, kļūdaini): *Ješ, ješ, Miška! Paidzjoš v sarai i zdochniš!* ('Ēd, ēd, Miška! Aiziesi uz šķūni un nosprāgsi!')

B (krievs, strādnieks) nobīstas un nobāl (LF 1868: 43).

20. gs. sākumā Latgalē savas pozīcijas sāk zaudēt poļu valoda, kas 16.–19. gs. dominēja muižās, arī baznīcā. Vairākas anekdotes (5 vienības) liecina, ka poļi 20. gs. pirmajā pusē joprojām izturas augstprātīgi un runā tikai poliski, taču sadzīve latgaliskajā vidē tomēr liek viņiem runāt latgaliski, lai arī kļūdaini un radot pārpratumus (latgaliešu *zam golda* 'zem galda', *pi golda* 'pie galda'):

A (poliete, saimniece, runā latgaliski, fonētiskas un leksiskas neprecizitātes): *Matis, Matis, sed zam golda i ed putri ar siłci!*

B (latgalietis, talcinieks, runā latgaliski): *Vysi ļauds kai ļauds – pi golda, bet es kai suņs zam golda!* (LF 1968: 46)

Anekdošu tekstos, kuros darbība norisinās ārpus Latvijas (īpaši pēc Otrā pasaules kara, atainojot latgaliešu gaitas trimdā Vācijā, ASV), fiksēti arī lingvistiskie kontakti ar vāciešiem un amerikāņiem, šajos gadījumos komisma pamatā ir svešas valsts valodas, vēstures, kultūras savdabība:

A (amerikānis, ierēdnis) eksaminē latgalieti par ASV vēsturi, prasa nosaukt kādu ievērojamu amerikāņu ģenerāli.

B (Ontons, latgalietis, vēlas iegūt ASV pavalstniecību, runā anglicki): *Yes, sir: General Motor. (Akciju sabīdreibai „General Motor” beja lela fabrika, kurā Ontōns strōdōja.)* (LF 1968: 40)

Secinājumi

Valodu kontaktu izpaušmju analīze anekdošu tekstos ļauj secināt, cik intensīva ir bijusi dažādu kontaktvalodu un to lietotāju savstarpējā saskarsme Latgalē: 20. gs. pirmajā pusē lingvistiskie kontakti ir ļoti daudzveidīgi (Latgales latviešu un pārnovadnieku, krievu, ebreju, čigānu, poļu savstarpējā mijiedarbe), otrajai pusei raksturīgas rusifikācijas sekas – galvenokārt latgaliski (realitātē arī latviešu literārajā valodā) un krieviski runājošo lingvistiskie kontakti. Latgalietim (anekdošu tēlam) lielākoties raksturīga toleranta attieksme pret citām valodām, to lietotājiem, bet noraidoša pozīcija pret svešu valodu kā uzspiestas varas izpaušmi. Anekdotēs izsmieti tie latgalieši, kas noliedz savu dzimto valodu, atgriezušies no peļņas darbiem pārnovados, runā *čyuliski, pa baltyskam* 'latviešu literārajā valodā'. Saziņas procesā vērojama gan apzināta kodu maiņa, gan neapzināta kodu jaukšana (komisma pamats: interlingvistiskie homonīmi, homoforvas). Lingvistiskā koda (valodas, dialekta, izloknes) apzināta

izvēle rāda runātāja attieksmi pret sarunu biedru (gan draudzīgu, gan noraidošu), kodu maiņas procesu ietekmē cilvēku attiecību tips, runas situācija, valodu prasme, tā atspoguļo varas un solidaritātes attiecības. Savukārt neapzināta kodu jaukšana norāda uz vairāku (vismaz divu) valodu prasmi, oficiālā valodas statusa un popularitātes izpausmēm. Valodu interferences rezultāts: latgaliešu valodā fonētiski, leksiski un gramatiski aizgavumi, galvenokārt no krievu, latviešu literārās, retāk angļu, valodas. Arī cittautiešu (anekdošu tēlu) runā konstatējama latviešu, krievu, vācu valodas ietekme. Svešvalodu zināšanu līmeņa paaugstināšanās 20. gs. otrajā pusē mazina dažādu lingvistisko pārpratumu skaitu, līdz ar to arī anekdošu, kas radušās valodas komisma dēļ, par šo periodu ir mazāk.

Svarīgs runas akta komponents ir izvirzītā runas mērķa sasniegšana, rezultāts. Minētie anekdošu piemēri liecina, ka daudzās saziņas situācijās šis mērķis netiek sasniegts adresāta un adresanta vājās komunikatīvās kompetences (cita etnosa pārstāvja valodas un kultūras iezīmju nezināšanas, neizpratnes un neatzīšanas) dēļ. Līdz ar to runas akts tiek realizēts, bet neveidojas starpkultūru dialogs, kurā svarīga ir pozitīva attieksme pret sarunu biedru (Wierzbicka 2006: 689). Arī mūsdienu sarežģītajā ekonomiskajā, politiskajā un lingvistiskajā situācijā Latvijā šie joprojām ir būtiski sabiedrības šķelšanās iemesli.

AVOTI

DzA – Lōcs, Pīters, Širins, Leons, Igaunš, Gunārs (sastādītāji, [b. g.]). *Dzeivē kai anekdotē, anekdotē kai dzeivē*. Rēzekne, [b. i.].

LF – Trūps, Jōņs (redaktors, 1968). *Latgaļu folklorā, I. Tautas jūki, meikles, parunas*. Mūnchene: Latgaļu izdevnīceiba.

Teicēji:

Kļavinskis Jānis (dzimis 1927). *Intervija*. Preiļu rajona Pelēču pagasts. 2004. gada janvāris.

Slišāns, Imants (dzimis 1963). *Intervija*. Baltinavas novada Baltinava. 2010. gada oktobris.

LITERATŪRA

Druviete, Ina (1998). Valodas pārmaiņas kontaktvalodu (kontaktsistēmu) ietekmē. *Linguistica Lettica*. Nr. 2. 5–18.

Hymes, Dell (1974). *Foundations in Sociolinguistics: An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Jankovjaks, Mirosļavs (2009). Baltkrievijas–Latvijas pierobežā dzīvojošo nacionalitāšu tēls Latgales iedzīvotāju skatījumā. Kursīte, J. (sastādītāja, 2009). *Baltu un slāvu kultūrkontakti*. Rīga: Madris. 256–268.

Juško-Štekele, Angelika (2007). *Latgaliešu folklorā*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola.

Kļavinska, Antra (2004). Interlingvistiskā homonīmija: tipoloģija un recepcija. *Valodas politika un sociolingvistiskie jautājumi: starptautiskās zinātniskās konferences „Reģionālās valodas mūsdienu Eiropā” materiāli*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 140–147.

Kļavinska, Antra (2006). Valodas īpatnības latgaliešu anekdotēs. Ansone, V. (redaktore, 2006). *Kultūras procesi Latgalē: folklorā, valoda, literatūra*. Rēzekne: Rēzeknes Augstskola. 100–111.

VPSV – Skujiņa, Valentīna (atbildīgā redaktore, 2007). *Valodniecības pamattermiņu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra, LU Latviešu valodas institūts.

Wierzbicka, Anna (2006). The concept of ‘dialogue’ in cross-linguistic and cross-cultural

perspective. *Discourse Studies*. Vol. 8 (5). 675–703.

Якобсон, Роман (1975). Лингвистика и поэтика. *Структурализм: „за” и „против”*. Москва: Прогресс. <http://philologos.narod.ru/classics/jakobson-lp.htm>, sk. 16.02.2012.

Серль, Джон Роджерс (1986). Что такое речевой акт. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 17. 151–169.

1. tabula. *Lingvistisko kontaktu hronoloģija latgaliešu anekdotēs*

Table 1: *Chronology of linguistic contacts frequency in anecdotes*

Adresāts un adresants	1900–1918	1918–1940	1940–1945	1945–1990	~20. gs.	Kopā
Latgalietis–latgalietis	–	2	–	2	1	5
Latgalietis–čigāns	2	3	1	1	38	45
Latgalietis–ebrejs	3	11	2	–	21	37
Latgalietis–krievs	4	1	6	4	16	31
Latgalietis–pārnovadnieks	–	5	1	2	3	11
Latgalietis–polis	–	2	–	–	3	5
Latgalietis–vācietis	–	2	1	1	–	4
Latgalietis–amerikānis	–	–	–	2	–	2
Latgalietis–lietuvietis	1	–	–	–	–	1
Kopā	10	27	11	11	82	141

2. tabula. *Sarunu tematika (anekdošu vienības)*

Table 2: *Themes of conversations (units)*

Adresāts un adresants	Sadzīve	Kultūra, reliģija, politika	Lietišķas sarunas	Kopā
Latgalietis–latgalietis	5	–	–	5
Latgalietis–čigāns	24	5	16	45
Latgalietis–ebrejs	23	7	7	37
Latgalietis–krievs	19	4	8	31
Latgalietis–pārnovadnieks	8	1	2	11
Latgalietis–polis	1	3	1	5
Latgalietis–vācietis	1	–	3	4
Latgalietis–amerikānis	1	1	–	2
Latgalietis–lietuvietis	1	–	–	1
Kopā	83	21	37	141